

Performa 2015. I. szám
kultúratudományi és társadalomfilozófiai folyóirat

Főszerkesztő: Vajda Mihály

Szerkesztők:

Antal Éva

Kicsák Lóránt

Nemes László

Szabó Csaba

Olvasószerkesztő: Kalcsó Gyula

Technikai szerkesztő: Varga Attila

Webmester: Faa Balázs

Kapcsolat:performa@ektf.hu

Kiadja:

Eszterházy Károly Főiskola

Bölcészettudományi Kara

ISSN xxx

Nemes László

A városi filozófia mint életmód

„Tanulni vágyó ember vagyok, s a tájak és a fák
semmire sem tudnak tanítani; csak az emberek, ott a városban.”
(Szókratész)¹

Újabban egyre több figyelem kíséri a filozófia életmódként való felfogását. A *filozófia mint életmód* koncepció a filozófia tudományos kutatásként való felfogásának alternatívájaként jelenik meg. Sokan úgy tekintenek a filozófiára, mint elsősorban holt vagy élő filozófusok leírt munkáinak, valamint időtlen filozófiai kérdéseknek tudományos alapossgal végzett tanulmányozására. Nem mindig egyértelmű, hogy ki tekinthető filozófusnak vagy mely kérdések, módszerek filozófiaiak. Mégis, ez a megközelítés nagyjából körvonalazza, hogy mi számít filozófiai tevékenységnek, ki számít filozófusnak. A filozófiai tevékenységet, valamint a filozófiai hagyományt és a mai kérdéseket elsősorban akadémiai környezetben, egyetemeken és kutatóintézetekben végzett *kutatásként* határozzák meg. A filozófia az, amikor a filozófus elemzi Arisztotelész, Descartes, Leibniz, Husserl, Heidegger, Carnap, Putnam, Rawls, Derrida, Deleuze és mások írásait, illetve olyan kérdéseket, mint az okság, szabad akarat, személyes azonosság, felelősség, igazságosság vagy az etikailag elfogadható cselekedetek köre.

A filozófiának azonban létezik egy alternatív hagyománya is. Ezen belül a filozófus nem elsősorban *kutat*, hanem élete szerves részeként alkalmazza a filozófiai megközelítéseket és belátásokat. Nem ugyanaz, mondjuk, Spinoza vagy Sartre írásait a mai akadémiai viszonyok között (tipikusan közalkalmazottként) kutatni, azokról egyetemi órákat tartani vagy konferenciákon előadni, mint e filozófusokhoz hasonlóan az általuk megfogalmazott eszmék mentén élni az életünket – különösen annak fényében, hogy mindkét említett filozófus határozottan visszautasította az egyetemi filozofálás lehetőségét. A filozófia kezdeteinél éppenséggel egy olyan felfogást találunk, ami a filozófiát elsősorban életvezetési elvek alkalmazásaként fogta fel, nem más filozófusok nézeteinek tudós tanulmányozásaként. A filozófus munkája e keretek között a helyes életmóddal való kísérletezés, újfajta elvek

---

¹ Platón: *Phaidrosz*. Fordította: Kövendi Dénes. In: *Platón összes művei II.*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1984, 711–807. 719. 230d

kipróbálása és alkalmazása, ennek megfelelően a filozófus (mint olyan) értékét életének alakulása határozza meg.

A filozófia életmódként való felfogásának újrafelfedezésében kulcsszerepet játszott a – nálunk is jól ismert – francia filozófiatörténész, Pierre Hadot. Hadot arra figyelte fel, hogy sok antik vagy későbbi filozófus tevékenysége helyénvalóbb módon értelmezhető, ha nem tudományos igényű diskurzusként tekintünk azokra, hanem a filozófus élete és önmegvalósítási gyakorlata részeként. Hadot szembeállította egymással a filozófiáról való beszédet és *magát* a filozófiát, annak *tényleges* alkalmazását, megélését. Az uralkodó szemlélet szerint a filozófia inkább a filozófiáról való diskurzust jelent, nem lényegi módon végzett filozofálást. Elvileg minden további nélkül lehet ma valaki elismert Platón- vagy Heidegger-szakértő úgy, hogy még csak kísérletet sem tesz a platóni vagy heideggeri eszmék alkalmazására mindennapi életében. Amennyiben ez mégis megtörténik, az nem képezi szakmai megítélésének lényegi részét.

De mit is jelent pontosan a filozófia mint életmód, az életmódszerűen alkalmazott filozófia? Hadot maga, bár a filozófiatörténet széles tárházából merít, viszonyítási pontként leginkább a sztoikus filozófusokra utal. A sztoicizmus ma újra divatos filozófiai eszme, amelynek egyre több újabb követője akad. A sztoicizmus lényege, hogy a negatív érzelmeket, késztetéseket, csábításokat valahogy az értelmünk erejével kell korlátok közé szorítani, ezáltal jutva egy jobb, erényesebb és boldogabb élethez. A sztoikus filozófia és más hasonló, Szókratészt követő filozófiai iskolák tanításaira jól illik a Martha Nussbaum nevezetes könyvének címében található kifejezés: „a vágy terápiája”². E filozófiai mozgalmak középpontjában az egyéni erények állnak, elsősorban az önuralom és a személy integritásának formájában.

Ez a megközelítés azt sugallja, hogy az *igazi* filozófus olyan *bölcs* ember, aki egyértelmű szabályok szerint éli életét és ennek eredménye szinte azonnal fel is ismerhető életvezetési gyakorlatában. Ha csak ránézünk a filozófusra, azonnal látjuk, hogy a filozófia kipróbált bajnoka, a hétköznapi embereket maga alá gyűrő sorscsapásokat vállrándítással intézi el, szinte nem is evilági ember. Ha megszólítjuk, mintegy a legmagasabb bölcsesség velejét nyerhetjük szavaiból. Ebben a formában ez persze leegyszerűsített képet fest. A filozófiai bölcsesség Hadot felfogásában nem érhető el teljes egészében, inkább csak idealizált célként kerül meghatározásra a filozófiai életet választó számára.

---

² Nussbaum, Martha: *The Therapy of Desire: Theory and Practice in Hellenistic Ethics*. Princeton-Oxford, Princeton University Press, 1994.

A filozófia életmódként való felfogásának gyakorlati szempontjai mellett érdemes felfigyelni az ilyen jellegű filozófiai praxis sajátosan sugallt környezetére, *helyére* is. Hadot és követői felfogásában rendre visszatérnek a szerzetesi életmódra tett utalások. Az életmód jellegű filozófia sokak számára úgy értelmeződik, mint egyfajta szerzetesi elvonultsághoz hasonló élet, legyen szó keresztény, buddhista vagy egyéb gyakorlatokról, akár az indiai jógik életmódjáról. Az Hadot által használt *lelkigyakorlat* kifejezés maga is a jezsuita rend megalapítójára, Loyolai Szent Ignácra utal. Hadot a következőképpen fogalmaz:

A filozófia mint lelkigyakorlat kiszakít a mindennapi életből: megtérésre szólít fel, a világnézet, az életmód, a viselkedés gyökeres átformálására. A cinikusoknál, az *aszkézisz* bajnokainál mindez – csakúgy, mint a keresztény szerzetesrendek esetében – a profán világgal való szakításként jelentkezett: életmódjuk, öltözködésük teljes mértékben elütött az átlagemberek szokásaitól. [...] A lelkigyakorlat az értékek teljes átértékelését foglalta magában: lemondás a hamis értékekről, a gazdagságról, az elismerésről, az élvezetekről, és visszatérés a valódi értékekhez, az erényhez, a szemlélődéshez, az egyszerűséghez, a létezés egyszerű boldogságához.³

Vagy máshol:

A filozófia [...] az antikvitásban mindenekelőtt »életstílust« jelentett. Az ember úgy »lép be« a filozófiába, mint ahogyan egy szerzetesrendbe lép be, vagyis megtér, és ez a megtérés teljes egészében átalakítja az életét. A filozófus nem annyira professzor, mint inkább tanítómester, aki felhív a megtérésre, és aki az ifjú vagy gyakran felnőtt konvertitákat később is maga irányítja a bölcsesség ösvényein. A filozófus tehát lelki vezető. Előadásokat is tart persze, és ezek az előadások lehetnek bizonyos értelemben szakmai jellegűek is, így például kitérhetnek a logika vagy a fizika legalapvetőbb kérdéseire. Valójában azonban olyan intellektuális gyakorlatokról van szó, amelyek annak a képzésnek az alkotóelemei, amely a lélek egészét szólítja meg.⁴

---

³ Hadot, Pierre: *A lélek iskolája: Lelkigyakorlatok és ókori filozófia*. Fordította Cseke Ákos. Budapest, Kairosz Kiadó, 2010. 52.

⁴ Hadot, Pierre: *Plótinosz, avagy a tekintet egyszerűsége*. Fordította Cseke Ákos. Budapest, Kairosz Kiadó, 2013. 109.

A szerzetesi élet a „világtól”, a társadalom megszokott életétől és konvencióitól való *elvonultságot* idéz elénk. Thoreau például (Hadot egyik kedvelt hivatkozási pontja) az erdőbe vonult ki, hogy önként vállalt magányában gondolja újra életének filozófiai értelmét. A sztoikus filozófusok, Epiktétosz, Seneca és Marcus Aurelius írásaiban gyakran visszatérő téma a helyes gondolkodást megzavaró *tömegek* elkerülése. A filozófus eszerint akkor jár el helyesen, ha kerüli a találkozást a filozófiai értékek iránt érzéketlen emberekkel. A megfelelő társas környezet megtalálása és kialakítása éppenséggel az egyik legalapvetőbb része a filozófus gyakorlatának.

A filozófia valódi, életmódként való felfogását ma tehát szokás a városi élettel és az arra jellemző társas élettel *szemben* megfogalmazni. Írásom célja, hogy felülvizsgáljam ezt a közkeletű nézetet. A városi élet önmagában is folytonos filozófiai tapasztalat, nem abban az értelemben, hogy a városban több a könyvtár, a színház, több egyetem és nyilvános előadás van, hanem hogy a városi élet hétköznapijai radikálisan átalakító lelki gyakorlatként hatnak a városi emberre.

Filozofálni sokféle helyen és környezetben lehet. Lehet a Himalájában, az erdőben, a sivatagban, akár kolostorokban vagy a kolostorok modern és világi megfelelőinek is tekinthető tudományos kutatóközpontokban vagy egyetemi kampuszokon. Ezek a helyek az elvonultság és elmélyültség lehetőségét ígérnek, valamint a hasonló érdeklődésű és motivációjú emberek társaságát, akik nem vonják el, zavarják meg figyelmünket a megvalósításra kitűzött célokat illetően. Ehhez képest feltűnő, hogy az európai filozófia, az antik és a modern, vagy ami azt illeti, általában a kulturális tevékenység fő színtere a *nagyváros*. Az európai filozófia tipikusan *urbánus* jelenség.

A filozófiát érő mai kritikák, ide értve a filozófia életmódként való felfogásának eszméjéből fakadókat, gyakran éppen erre a pontra összpontosítanak. Sokan gondolják ma úgy, ahhoz, hogy visszataláljunk a filozófia eredeti értelméhez és küldetéséhez, valahogy el kell vonulnunk saját lelki magányunkba, amihez nagy segítség, ha kiszakítjuk magunkat a városi nyüzsgés szokásos keretei közül. A városi közeg káros hatással van a mély önreflexióra. Ha valódi filozófiai elmélyülésre vágysz, meg szeretnéd találni valódi önmagad, legjobban teszed, ha elvonulsz valami meditációs központba, lehetőleg a városon kívül egy természethez közeli, meghitt helyre, esetleg – ha megteheted – utazz el Indiába, Thaiföldre vagy Balira.

Az európai filozófia, ahogy ma leginkább ismerjük és szeretjük, a városban született. Szókratészre gondolok, nem vitás, aki városi ember volt, és az általa megtestesített filozófiai gyakorlat csak városi környezetben nyerhetett értelmet. A nyugati és keleti filozófia talán

legnyilvánvalóbb különbsége éppen tipikus helyét illetően jelenik meg: az európai filozófia lényegi módon városi tevékenység, a keleti pedig leginkább nem az. Ez a szempont sokat elmond a filozofálás alapvető szempontjairól és céljáról is. Hadot természetesen nem hagyta ki Szókratészt elemzéseiből, sőt így ír róla: „Filozófiája teljes egészében lelki gyakorlat, életmód, tevékeny elmélkedés, élő lelkiismeret”.⁵ Ugyanakkor a városi környezet filozófiai gyakorlatra tett hatása elkerülte a figyelmét.

Mára klasszikusnak számító könyvében Richard Sennett a városi lét lényegét az idegenek rendszeres találkozási lehetőségeként határozta meg:

A legegyszerűbb definíció szerint a város olyan emberi település, ahol megvan a valószínűsége az idegenek találkozásának. Ahhoz, hogy ez a definíció igaz legyen, a településen nagy lélekszámú és heterogén lakosságnak kell élnie, a népsűrűségnek meglehetősen nagynek kell lennie, a lakosság körében zajló piaci cserefolyamatoknak kell biztosítaniuk e sűrű és sokszínű tömeg interakcióit. Az egymással kapcsolatba kerülő idegenek alkotta környezetben a közönségnek egy olyan jellegű problémája merül fel, amilyennel a színész találkozik a színházban.⁶

A városi élet olyan, akár a színház; a városi embernek folytonosan bizonyos szerepeket kell játszania, ez a performatív önformálás soha nem szűnő kényszerét és lehetőségét jelenti. A városban nemcsak hogy bármi lehetsz, de úgyszólván bárminek *kell* lenned, a folyton változó helyzetek függvényében. A személyiség merev integritása helyett annak képlékenysége, a társas tapasztalatok *transzformatív* ereje kerül előtérbe. A városban minden viszonylagos. Most látszólag ez vagy, de talán percekkel később már egy másik emberré válsz. Látod a drága étterembe betérő jómódú embert az egyik pillanatban, majd a piaci kofánál vásárolsz, kifelé menet egy hajléktalan mellett haladsz el, a metróban pedig az esti bulikba igyekvő tinédzserek, térképeiket nézegető külföldi turisták vagy menekültek csapatába ütközöl. Gazdagok, szegények, kifinomult gondolkodású és műveletlen emberek, idősek, fiatalok, helyiek és külföldiek vetítik eléd azt a folyton változó látványosságot, melynek tükrében saját magadat is meg kell határoznod. A városi nyüzsgésben értelmét veszti a „valódi” én eszméje, minduntalan rá kell ébredned, hogy az egy illúzió, nem *ez* vagy *az* vagy, hanem az önteremtés lehetőségeinek kimeríthetetlen tárháza.

---

⁵ Hadot, Pierre: *A lélek iskolája: Lelki gyakorlatok és ókori filozófia*. Fordította Cseke Ákos. Budapest, Kairosz Kiadó, 2010. 103.

⁶ Sennett, Richard: *A közéleti ember bukása*. Fordította Boros Anna. Budapest, Helikon Kiadó, 1998. 50–51.

A városi élet mindennapjai ebben az értelemben jelentenek lelki gyakorlatot. A városban felismered, hogy a „lélek” nem olyan valami, ami valahol odakint van, felfedezésre várva, hanem ami állandóan változik. Egy utazás a metrón vagy a villamoson felér egy meditációval. Ritkán gondolunk erre így; az elmélyült meditáció, az hogy *vége* „önmagunk” legyünk, többnyire olyan lehetőségeket idéz elénk, ami a városi környezet elhagyásának szükségességét sugallja. Ahhoz, hogy filozófiai lelki gyakorlatot végezzünk, *nem* kell elhagyni a várost. Éppen ellenkezőleg: az európai filozófia hagyománya arra mutat rá, hogy a város a legjobb környezet ahhoz, hogy valóban filozofikusak legyünk. Mint James Conlon amerikai filozófus rámutat:

Városinak és filozófiainak lenni lényegi módon összefonódik, a város a legbiztosabb helye annak, ahol a filozófia megtörténik. [...] A városi élet napi dinamikája ahelyett, hogy értékrendünket erősítené, folytonos kihívásokat intéz azzal szemben. [...] A filozófia elismertségét abból nyerte, hogy örök érvényű és elvont, ám ha paradigmáját a szókratészi dialógus képezi, az *agora* városi sürgés-forgása közepette született meg, a nagyváros legforgalmasabb szegletében.⁷

Eduardo Mendieta, aki hozzám hasonló módon azt a nézetet vallja, hogy a filozófiai hagyomány egyik alulértékelt szempontja a városi léttel szembeni elfogultsága, Jean-Paul Sartre példáján keresztül mutatja be a sajátosan városi tapasztalat filozófiai kihatásait. Sartre ízig-vérig városi ember volt, filozófiája leginkább ebből a perspektívából érthető meg:

Sartre romboló volt, gyalázkodó, a szubjektivitás, a magányos, mások tekintete elől rejtett élet illúziójának dekonstruálója. Az öntudat a semmi, s így nem lehet tere és helye. Annak helye maga az odakint, az önmagán túli. [...] Gabriel Marcel, aki számára a filozófus valódi elhivatottsága a magány, azt írta, hogy »Sartre világa egy olyan világ, ahogy az egy *kávéház* teraszáról látszik«. Ez nagyon pontos leírás, mivel Sartre filozófiája a várost fürkészi, a városon belülről. Konok fenomenológiai szemé és tolla folytonosan a személyek életén edződött, ahogy mozognak, ülnek, beszélnek, reflektálnak, objektifikálnak, megtévesztenek és megbíznak másokban, mindig mások tekintetének tükrében. [...] Sartre sokat írt a városról, a városi életről, az épületekről és

---

⁷ Conlon, James: Cities and the Place of Philosophy. *Philosophy in the Contemporary World* 1999, 6 (3/4), 43–49.

a tömegekről. Számos levelében jelenik meg a városok metsző élű fenomenológiai felfedezése: Berliné, Párizsá, Rómáé, Londoné, stb.⁸

Az európai városi élet egyik hagyományos jelképe a *kávéház*. A kávéház a 17. század közepétől jelent meg az európai nagyvárosokban, a filozófiai, tudományos, művészeti, politikai és közéleti élet meghatározó színtereként. Ami Szókratész számára az *agora*, a piactér volt, a modern európai intellektuális élet számára a kávéház vált.⁹ Az elmúlt években a kávéház kulturális szerepe kiterjedt kutatások tárgyává vált. Az uralkodó felfogás szerint a kávéház a különböző társadalmi háttérű emberek szabad eszmecseréjének fórumaként megkerülhetetlen szerepet játszott a polgári nyilvánosság szférájának megteremtésében. Ebben az értelemben mintegy megtestesíti a városi élet esszenciáját. Claudio Magris olasz író szavaival: „Álkávéház az, ahol csak egyféle törzs tanyázik, mindegy, hogy úri nagyságaké, szépreményű ifjaké, alternatív csoportoké vagy naprakész értelmiségieké-e. A belterjesség mindig kifulladás; a *college*-ok, egyetemi *campus*ok, exkluzív klubok, élcsapatok, politikai gyűlések és kulturális szimpóziumok is tagadásai az életnek, hiszen az tengeri kikötő”.¹⁰ A kávéház azáltal, hogy a városi társadalom sokszínűségét, az érdemi vita és párbeszéd lehetőségét reprezentálja, a filozófia lényegére is rámutat. Amikor a városi ember kávéházakba és más hasonló nyilvános találkozóhelyekre látogat, filozófiai lelkigyakorlatot végez. Azáltal, hogy kiteszi magát a más háttérű és gondolkodású emberek felől érkező kihívásoknak, kockára teszi saját nézeteit és identitását is.

A városi ember és filozófus nyughatatlan *kereső*. Nem az, aki megmondja, mi van, mi a helyes, mit kell tenni, hanem aki folytonosan kérdéseket intéz önmagához és másokhoz. Ez a filozófiai élet *szókratészi* felfogása. A szókratészi szemléletű filozófus eleve nem is hisz az abszolút bizonyosságokban és nem is keres ilyesmiket. Inkább van elemében kérdések felvetésekor, mint azok véglegesnek szánt megoldásában. A szókratészi filozófia számára a kérdés az élet, a végleges válasz a halál. A szókratészi filozófia nem megoldáscentrikus, a kereső nem azért bocsátkozik beszélgetésbe másokkal, hogy megnyugtató megoldásokra tegyen szert, ezáltal könnyebbé, problémátlanabbá, vagy egyszerűbbé tegye az életét; éppen ellenkezőleg, ott próbál kétségeket keresni, ahol látszólag nyugvópontra jutott a kutakodás. A városi ember nem azért megy társaságba, hogy végső bizonyosságokat tanuljon, hanem hogy

⁸ Mendieta, Eduardo: The city and the philosopher: On the urbanism of phenomenology. *Philosophy & Geography*, 2001 (4) 2, 203–218. 209.

⁹ Nemes László: A filozófiai kávéház és a nyilvános filozofálás európai hagyománya. *Nagyerdei Almanach* (3) 4. 2012/1. 1–37.

¹⁰ Magris, Claudio: *Kisvilágok*. Fordította Barna Imre és Szirti Bea. Budapest, Libri Kiadó, 2012. 14.

kihívásokat intézzen minden bizonyosságigénnyel fellépő nézettel szemben. Éppen ezért a városi ember azokat a helyeket keresi, ahol az ott megjelenő emberek vegyes háttérűek és gondolkodásúak, nem a magához hasonlók társaságát keresi, hogy kórusban mondják ugyanazt és egymás vállát lapogassák az elismerés és egyfajta törzsi összetartás jeléül.

A városi élet sajátossága különösen akkor hat elementárisan, egyfajta kulturális sokként az emberre, amikor éppen egy kisebb településről költözik a nagyvárosba. A falu vagy a kisváros gyakran abba az illúzióba ringat minket, hogy más emberek hozzánk nagyjából hasonló életet élnek és hozzánk hasonlóan gondolkodnak. Ebből kifolyólag társaságuk inkább erősíti saját dédelgetett nézeteinkbe vetett hitünket. A városi életbe való belépés radikálisan kérdőjelez meg mindent azzal kapcsolatban, ahogy a világról és magunkról gondolkodunk. A város nem alszik, folytonosan alakít, minden pillanatban arra készlet minket, hogy újradefiniáljuk magunkat.

A mai filozófusok többsége városi ember. Városiak, mert ott vannak az egyetemek és ott találnak munkát az egyetemeken és kutatóközpontokban. Más városokba járnak konferenciákra, mert azokat is városokban tartják. Akadnak köztük, akiket ez rossz érzéssel tölt el, és titkon arra vágnak, hogy bárcsak kiléphetnének ebből az áldatlan helyzetből, és nagyobb nyugalomra lelhetnének valahol a városon kívül. A filozófusok gyakran nem ismerik fel a városi életben rejlő lehetőségeket. A város maga a filozófia közege. Nem csak filozófusokról van szó; a nem filozófus városlakó is egyfajta filozófussá válik a városi élet fenomenológiai és kommunikációs közegében.

Esszémben arra kívántam felhívni a figyelmet, hogy a város nem hogy nem áll ellentétben a valódi filozofálással, éppen ellenkezőleg: a város, a városi élet a filozófiai gyakorlat sajátos lehetőségét testesíti meg. Ez a belátás jelentős perspektíaváltást idézhet elő a filozófusokban és a filozófiai gondolkodás iránt érdeklődőkben. A városi élet mindennapjai: a belvárosi séták, a városi sokaság kontemplatív megfigyelése, a metró-, villamos- vagy buszutazás, a kávéházi találkozások, a nyilvános előadások és beszélgetések rendszeres látogatása egyaránt felfoghatók filozófiai lelkigyakorlatként. A város megváltoztat minket, adjuk át magunkat ennek az elementáris átalakító erőnek és figyeljük meg alaposan a velünk szembejövő, velünk kommunikációs helyzetbe kerülő embereket és azt, hogy mi történik eközben velünk. A filozófia mint életmód eszméje a városban lakik, itt, velünk, ha figyelünk erre, észrevehetjük.